

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senacnf.ir

واکاوی جایگاه مساجد در میزان تعاملات اجتماعی؛ مطالعه موردی: مسجد جامع شهرستان ورامین

فاطمه خدام^۱

چکیده

در سنوات اخیر موضوع تعاملات اجتماعی به دلیل تاثیری که بر عواملی نظیر همبستگی و انسجام اجتماعی، مسئولیت پذیری و حس تعلق ساکنان و امنیت اجتماعی می گذارد، از اهمیت به سزایی برخوردار می باشد. مساجد به عنوان فضایی عمومی با رویکردهای متعدد کالبدی همواره نقشی کلیدی در شکل گیری مراکز محلی در شهرهای اسلامی دارا بوده اند. هدف از انجام این پژوهش پاسخ به این پرسش این است که جایگاه مساجد و تاثیری که بر تعاملات اجتماعی میان ساکنان می گذارد، چیست؟ در فرضیه بیان می شود که میان حضور ساکنان محله در مساجد و همچنین تاثیری که مساجد بر تعاملات اجتماعی میان ساکنان می گذارند، ارتباط و همبستگی نسبتاً بالایی وجود دارد. بدین منظور مسجد جامع ورامین به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شد. روش پژوهش اسنادی و با اتکا به منابع مکتوب کتابخانه ای و مقالات اینترنتی است و یافته های پژوهش نشان می دهد که مساجد به دلیل قابلیت پذیرش نقش های متعدد و همچنین ظرفیتی که در پذیرش و حضور اقشار مختلف جامعه دارد، می تواند تعاملات اجتماعی میان ساکنان را به بالاترین سطح ارتقاء دهند و همچنین نگاه دقیق و تحلیلی به ویژگی های منحصر به فرد مساجد و به کارگیری آن در شهرهای امروزی می تواند در ارتقاء تعاملات اجتماعی میان ساکنان و افزایش کیفیت محیطی، موثر واقع شود.

کلید واژه: امنیت اجتماعی، انسجام اجتماعی، تعاملات اجتماعی، مساجد، مسجد جامع ورامین

^۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد مهندسی معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان. (f.khoddam@yahoo.com)

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

مقدمه

شهر، بخش ویژه‌ای از فرهنگ عمومی جامعه شهری و از بارزترین نمود تمایل و نیاز بشر به زندگی اجتماعی است؛ محیطی که از مجموعه برخوردها و روابط حضوری مردم با محیط عینی پیرامون، با خود و دیگران و حضور در محیط‌های اجتماعی شکل می‌گیرد و از موضوعاتی محسوب می‌شود که امروزه اهمیت زیادی پیدا کرده است. میزان موفقیت فضاهای شهری با میزان استفاده از آن فضا و حضور انسان در آن متناسب است؛ در واقع معماری و شهرسازی باید به جای جدایی، در پی افزایش تعاملات اجتماعی و همبستگی انسان‌ها باشد؛ اما آنچه امروزه در اغلب این فضاها با آن روبه‌رو هستیم، کاهش روابط و مشارکت اجتماعی ساکنان شهر است. یکی دیگر از عوامل محیطی مؤثر بر تعامل اجتماعی، تعداد افراد موجود برای تماس در یک محدوده فضایی است. مجاورت فضایی از مهمترین تعیین کننده‌های روابط آنی افراد است، ولی حضور عده‌ای زیاد در فضایی بسیار کوچک می‌تواند منجر به ادراک روان شناختی ازدحام شود (علیمردانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰). یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فضا، ایجاد فرصت‌های لازم در جهت تعاملات اجتماعی است. هنگامی که مردم با سایر افراد جامعه در تعامل هستند، رابطه قوی‌تری با مکان و جامعه خود احساس می‌کنند. این تعامل نه تنها بر روحیات اجتماعی آن‌ها تأثیرگذار است بلکه موجب رشد و پیشرفت اقتصادی اجتماعات حاضر در آن فضاها می‌گردد. امروزه به فراخور شرایط اقتصادی و اجتماعی، فضاهای متفاوتی در راستای سکونت انسانی شکل گرفته است که مساجد یکی از این مکانهاست. تعاملات اجتماعی در فضاهای باز عمومی شهر مانند خیابان‌ها، شکل می‌گیرد؛ به نحوی که ساکنان محلات را برای گذراندن اوقات فراغت یا رفع نیازهای روزمره دعوت می‌کند و به مرور زمان محدوده‌ای از مسیر برای آن‌ها به میعادگاهی جهت دیدارها تبدیل می‌شود. به واسطه طراحی مناسب و جانمایی صحیح فضاها و بناها و فضاهای مکث با قابلیت کاربردی منعطف در راستای فعالیت‌های جمعی، ادراک هویت فضایی و احساس تعلق به محیط و زیبایی افزایش پیدا می‌کند.

مطالعه مسجد یک ضرورت فوری در تمام جوامع اسلامی است، زیرا کارکردها و کاربردهای مسجد امروز تغییر کرده است و این تغییر بیانگر نوعی انفصال در روابط سنتی پذیرفته شده مسلمانان با محل عبادت آنهاست. تغییر کارکردها و کاربردهای مسجد در کنار اهمیت یافتن و احیای جایگاه و نقش مسجد در سراسر جهان بوده است. دین در جهان معاصر اهمیت یافته است و مراکز و سازمان‌های دینی مانند کلیساها و مساجد مجدداً اهمیت سیاسی و اجتماعی پیدا کرده‌اند (علی‌الحسابی و همکاران، ۱۴۰۱، ک ۴۵). مسجد تاریخی و مساجد جامع به طور قطع، بنای مذهبی اصلی اسلامی است که والاترین کارکرد آن، عبادت جمعی است. مسجد ایرانی به عنوان کانون عبادی، اجتماعی و فرهنگی، هویت دیرپایی دارد که هرگز نمی‌تواند از ساختار اجتماعی و شهری آن جدا شود. اوج اعتلا و شکوفایی هنر معماری ایرانی اسلامی را می‌توان در ساخت مسجد در ایران جستجو کرد. مساجد ایرانی جامع اغلب، عمری طولانی داشته و تحولات فراوانی به خود دیده است. مسجد ایرانی هر روز رنگی نو پذیرفته‌اند و از هر دوره یادگاری دارند. به همین دلیل، کمتر مسجد جامعی یافته می‌شود که تنها متعلق به یک دوره تاریخی باشد. مسجد جامع ورامین نیز از قدیمی‌ترین مساجد آسیا و مربوط به دوره ایلخانی است که تنها نمونه کامل مساجد چهار ایوانی کشور می‌باشد که نه تنها از لحاظ ساختمان عظیم و گنبد عالی آجری دارای مقام و منزلت صنعتی مهمی است، بلکه به واسطه داشتن تزئینات فراوان، کاشی‌کاری‌های معرق و گچ‌بری‌ها و کتیبه‌های تاریخی و انواع خطوط مختلف جزء آثار مهم هنری ایران نیز به شمار می‌رود. مسجد جامع ورامین، بر محوطه‌ای مستطیل شکل به طول ۶۶ متر و عرض ۴۳ متر بر نقشه‌ای ساده برپا شده است. در ابتدای محور طولی و در قسمت شمال مسجد، سردر ورودی آن قرار دارد، این سردر دارای طاقچه‌ها و طاق‌نماهایی، در داخل و خارج است؛ در قسمت مرکزی سردر، تنها مدخل اصلی ورودی مسجد به صورت راهرویی قرار دارد، راهرو ورودی، به ایوان شمالی مسجد منتهی می‌شود که پس از آن دسترسی به حیاط مرکزی مسجد را میسر می‌سازد.

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

هدف از انجام این پژوهش پاسخ به این پرسش این است که جایگاه مساجد و تاثیری که بر تعاملات اجتماعی میان ساکنان می‌گذارد، چیست؟ در فرضیه بیان می‌شود که میان حضور ساکنان محله در مساجد و همچنین تاثیری که مساجد بر تعاملات اجتماعی میان ساکنان می‌گذارند، ارتباط و همبستگی نسبتاً بالایی وجود دارد. بدین منظور مسجد جامع ورامین به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شد. روش پژوهش اسنادی و با اتکا به منابع مکتوب کتابخانه‌ای و مقالات اینترنتی است و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مساجد به دلیل قابلیت پذیرش نقش‌های متعدد و همچنین ظرفیتی که در پذیرش و حضور اقشار مختلف جامعه دارد، می‌تواند تعاملات اجتماعی میان ساکنان را به بالاترین سطح ارتقاء دهند و همچنین نگاه دقیق و تحلیلی به ویژگی‌های منحصر به فرد مساجد و به کارگیری آن در شهرهای امروزی می‌تواند در ارتقاء تعاملات اجتماعی میان ساکنان و افزایش کیفیت محیطی، موثر واقع شود.

پیشینه پژوهش

در خصوص جایگاه مساجد در میزان تعاملات اجتماعی از جهت نظری و تحقیقاتی، پیشینه‌ای چندین قوی در خصوص تالیف کتب وجود ندارد؛ به ویژه در شهرستان ورامین که معدودی مقاله، همه‌داشته‌های ما در این حوزه را شامل می‌شود.

در خصوص واکاوی جایگاه مساجد در میزان تعاملات اجتماعی؛ پژوهش‌هایی صورت گرفته است که در ذیل به بعضی از آنها که در برخی جنبه‌ها به این پژوهش نزدیک تر بودند اشاره شده است:

۱- مقاله آرایه‌های نمادین شیعی در مسجد جامع ورامین نوشته بیتا سودابی و حسین خانی با استفاده از روش تاریخی-تحلیلی با بررسی اسناد کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی به گردآوری داده‌ها در سال ۱۳۹۸ انجام پذیرفته که یافته‌های آن اشاره دارد به چگونگی تغییرات در شیوه اجرا (گنج بری به اجر و کاشی کاری رنگی)، استفاده از نقوش طبیعی گیاهی به شکل هندسی پیچیده و اسلیمی، مضمون کتیبه‌ها (استفاده از آیات قرآن، اسامی مقدس امامان و احادیث و ادعیه)، و محل کاربرد آرایه‌ها در فضای داخلی مجاور محراب به فضای بیرونی پرداخته است.

۲- مقاله جایگاه مساجد در میزان تعاملات اجتماعی میان ساکنان محله‌های شهری (نمونه مورد مطالعه: محله شهشهان اصفهان) نوشته سجاد بهزادی و سمانه جلیلی صدرآبادی که با روش توصیفی-تحلیلی و ابزار گردآوری اطلاعات آن مشاهده و پرسشنامه در سال ۱۳۹۹ انجام شد. یافته‌های آن حاکی از آن است که میزان حضور ساکنان محله در مساجد و همچنین تاثیری که مساجد بر تعاملات اجتماعی میان ساکنان می‌گذارند، ارتباط و همبستگی نسبتاً بالایی وجود دارد همچنین نگاه دقیق و تحلیلی به ویژگی‌های منحصر به فرد مساجد و به کارگیری آن در شهرهای امروزی می‌تواند در ارتقاء تعاملات اجتماعی میان ساکنان و افزایش کیفیت محیطی، موثر واقع شود.

۳- مقاله تاثیر ویژگی‌های عمومی مکان‌های سوم بر تعاملات اجتماعی؛ نمونه مورد مطالعه: کافه‌های شهر تبریز نوشته فرناز دیبازر، سیروس جمالی و نیما ولی زاده می‌باشد. روش تحقیق حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ شیوه، همبستگی است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه و منابع آرشیوی بوده که در سال ۱۴۰۰ انجام پذیرفته است. یافته‌ها حاکی از آن است که چهار ویژگی گفت‌وگو به عنوان فعالیت اصلی، جو صمیمی، دسترسی و امکان سکونت و مشتری ثابت به ترتیب بیشترین تأثیر را در تعاملات اجتماعی دارند. سایر ویژگی‌ها با اثرگذاری بر این چهار ویژگی به صورت غیرمستقیم در تعاملات اجتماعی شکل گرفته در کافه‌های مورد مطالعه نقش دارند.

۴- مقاله بررسی تأثیر مؤلفه‌های امنیتی مؤثر بر ارتقاء تعاملات اجتماعی در فضاهای جمعی (مورد مطالعه: پارک دانشجو تهران) نوشته هدیه دبیری و لیلیا زارع با بهره‌مندی از نرم افزار به تجزیه و تحلیل داده‌ها در قالب جداول مکتوب در سال ۱۴۰۰ انجام پذیرفته که یافته‌های آن اشاره دارد که سطح تعاملات اجتماعی در این پارک در حد متوسطی قرار دارد و از نظر کاربران فضا، بین فاکتورهای مؤثر بر امنیت در اجتماع پذیری، نورپردازی، اندازه فضا و آزادی جهت درنگ کردن در سطح نامطلوبی قرار دارند.

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

۵- مقاله رویکرد زمینه گرایی و هویت بخشی به معماری معاصر با الهام از بنای تاریخی منطقه (با بررسی نمونه موردی بنای تاریخی مسجد جامع ورامین) نوشته مهسا آقایی و محمد رحمانی قصبه که براساس مطالعات کتابخانه ای و میدانی و به روش تحلیل و توصیفی در سال ۱۳۹۶ انجام پذیرفته که یافته های آن فهم عمومی از علم و استفاده آگاهانه از تکنولوژی در تعامل با هویت هر ملت با تاکید بر زمینه های تاریخی، فرهنگی-اجتماعی و زیست محیطی، هم در فهم و تشریح پدیده شهری و هم در شکل دهی آینده معماری شهری تاثیرگذار خواهد بود.

۶- مقاله تزیینات هندسی در آرایه های معماری مسجد جامع ورامین نوشته بهاره تقوی نژاد و صدیقه میرصالحیان که براساس روش توصیفی-تحلیلی بر پایه پژوهشی میدانی و منابع مکتوب در سال ۱۴۰۱ انجام پذیرفته که یافته های پژوهش نشان می دهد که بیشترین تزیینات هندسی موجود؛ در نمای شمالی (سردر) و جنوبی (ایوان و گنبدخانه) مسجد جامع ورامین متمرکز بوده که با تکنیک آجر و کاشی؛ کاشی معرق و گچبری اجرا شده است. هم چنین گره ها در بخش های شاخص هر فضا و در سطوح گسترده مشاهده می شود و بیشتر شامل انواع گره هایی است که در آنها از شمشه های شش، هشت و دوازده پر استفاده شده است.

وجه نوآوری مقاله حاضر نسبت به مطالعات پیشین

منظور از نوآوری یعنی به کارگیری توانایی های ذهنی برای ایجاد یک فکر یا پژوهشی جدید. امروزه شفافیت و واضح بودن مطالب و ارتباطات از اهمیت ویژه ای برخوردار است و همه به دنبال پیدا کردن راهی برای تکامل پیدا کردن و مشخص کردن ویژگی های خود هستند. در این میان روابط و تعاملات بین فردی از اهمیت ویژه ای برخوردارند. افزایش تعاملات اجتماعی هنجارهای مثبت و منفی را برجای می گذارد که تقویت فضای فرهنگی در این بین می تواند نقش مناسبی در کنترل و توسعه آن برجای بگذارد. به همین منظور در این پژوهش در جهت تقویت روابط اجتماعی در بستر فرهنگی ابتدا به بررسی ساختار مسجد و کارکردهای آن در جهت تقویت روابط اجتماعی پرداخته شده و در پایان متناسب با نیازهای معاصر راهکارهایی در تلفیق فضای مناسب دیگر با مسجد ارائه می شود. همان طور که در پیشینه پژوهش دیده می شود پژوهش هایی در خصوص جایگاه مساجد در میزان تعاملات اجتماعی صورت گرفته است، اما مقاله پیش رو به واکاوی جایگاه مساجد در میزان تعاملات اجتماعی؛ مطالعه موردی: مسجد جامع شهرستان ورامین می پردازد.

محدوده مورد مطالعه: شهرستان ورامین

دشت وسیع و حاصلخیز ورامین، واقع در جنوب شرقی تهران است و کاوش های اخیر باستان شناسی در نزدیکی پیشوا و امامزاده جعفر(ع) ورامین نشان داده که تمدن این منطقه از کشور به حدود ۳ هزار سال قبل از میلاد مسیح می رسد. مسجد جامع ورامین نیز از قدیمی ترین مساجد آسیا و مربوط به دوره ایلخانی است که تنها نمونه کامل مساجد چهار ایوانی کشور است، که نه تنها از لحاظ ساختمان عظیم و گنبد عالی آجری دارای مقام و منزلت صنعتی مهمی است، بلکه به واسطه داشتن تزیینات فراوان، کاشی کاری های معرق و گچبری ها و کتیبه های تاریخی و انواع خطوط مختلف جزء آثار مهم هنری ایران نیز به شمار می رود. ساخت مسجد جامع ورامین در ایام سلطنت سلطان محمد خدابنده آغاز شده و در عهد فرزند و جانشین او سلطان ابوسعید بهادرخان به سال ۷۲۲ هجری قمری به پایان رسیده است هرچند کتیبه بالای سر در و کتیبه زیر گنبد سال ۷۲۶ هجری را نشان می دهد. شهر ورامین در ۴۰ کیلومتری جنوب شرقی تهران و در حاشیه شمال غربی کویر مرکزی و در طول جغرافیایی ۵۱ درجه، ۴۰ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۳۰ دقیقه در ارتفاع تقریبی ۱۰۰۰ متر از سطح دریا واقع شده است. شهرستان ورامین با مساحت حدود ۱۷۸۸۰۰ کیلومتر مربع وسعت ۲۸-۵۱ تا ۴-۵۲ طول شرقی و ۳۴-۵۳ تا ۲۸-۳۵ عرض شمالی قرار گرفته است از سمت شمال به شهرستان پاکدشت از غرب به شهرستان ری و فشافویه از جنوب و جنوب غربی به استان قم و از شرق و جنوب شرق به استان سمنان محدود می گردد. شهرستان ورامین در جنوب شرقی استان تهران در جلگه ای صاف و حاصلخیز واقع شده و از جنوب به دریاچه نمک، از مغرب به حسن آباد قم و از شمال به دامنه های جنوبی البرز و از

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

مشرق به گرمسار می رسد مساحت کل این ناحیه ۱۶۲۷ کیلومتر مربع است. که حدود ۱۷٪ مساحت مجموعه شهری و ۸۷٪ کل استان تهران را شامل می گردد.

مسجد جامع ورامین که از شاهکارهای عصر ایلخانی به شمار می رود، اکثر خصوصیات بارز معماری مساجد این دوره را دارا است. ساختن سردرهای بلند و کشیده با یک جفت مناره در اطراف، گنبد با حجم بسیار بزرگ و صحن کوچک از ویژگی های معماری دوره مغول می باشد که در مسجد جامع ورامین به طرز استنادانه اجرا گردیده است (فرحانی، ۱۳۸۱: ۴۵). این بنا یکی از بناهای منحصر به فرد تاریخی در جنوب شرق استان تهران است که نقوش موجود بر روی آن چشم هر بیننده ای را به خود خیره می کند. این مسجد در مرکزی ترین مکان در شهر ورامین قرار گرفته که سابقه ساخت آن به دوره ایلخانی باز می گردد و به گفته کارشناسان گچ بری های موجود بر روی آن از بی نظیرترین کارهای انجام شده در ایران است. مسجد جامع ورامین یک بنای چهار ایوانی است که ضلع شمالی که ورودی مسجد است از طریق ایوان های شرقی و غربی به ضلع جنوبی که نمازخانه در آن قرار گرفته، می رسد و ضلع شرقی هم نقش ورودی - خروجی فرعی را داشته است. مسجد جامع ورامین به عنوان یکی از زیباترین بناهای عصر ایلخانی از نمونه مساجدی است که به واسطه داشتن انواع تزیینات گچبری، آجرکاری و نیز کاشیکاری وسیع و زیبا همواره محلی مناسب برای مطالعه بر روی معماری ایرانی و جزء جدایی ناپذیر آن یعنی تزیینات و آرایه های معماری بوده است (تقوی نژاد و میرصالحیان، ۱۴۰۱: ۳۰).

روش پژوهش

پژوهش حاضر به واکاوی جایگاه مساجد در میزان تعاملات اجتماعی؛ مطالعه موردی: مسجد جامع شهرستان ورامین می پردازد. برای جمع آوری اطلاعات، روش اسنادی و مبتنی بر تفسیر متن مورد استفاده قرار گرفته است. روش های اسنادی در زمره روش ها یا سنجه های غیرمزامح و غیرواکنشی به شمار می آید. مراجعه به اسناد و مدارک در پژوهش های تاریخی یا بررسی هایی انجام می شود که موضوع آن ها، مطالعه پژوهش های پیشین درباره پدیده های موجود است یا پژوهش هایی که موضوع آن ها این مراجعه را ایجاب می کند (ساروخانی، ۱۳۸۹: ۲۵۴). در این روش دو مرحله گردآوری و سپس تحلیل، تبیین و داوری، قابل تصور است. دستاوردهای این پژوهش از نوع کاربردی است.

چارچوب نظری پژوهش

مسجد

واژه مسجد در قرآن بیست و هشت بار آمده است و صریحاً از مسجد به عنوان مکانی که انسان مسلمان در آن عبادت کرده و به وسیله آن ایمان به یگانگی خداوند را اظهار می دارد، نام برده شده است (تاجی و قوچانی، ۱۳۹۹: ۱۹۷).

مسجد مهم ترین فضای معماری در سرزمین های اسلامی است که علاوه بر کارکرد دینی و مذهبی و معنوی همواره از نقش اجتماعی سیاسی نیز برخوردار بوده است. اهمیت نقش دینی و اجتماعی مسجد موجب شده است که معماران و برخی دیگر از هنرمندان در همه دوره های تاریخی تلاش خود را در راه خلق فضایی مناسب و شایسته برای نیایش صرف کنند. به همین جهت است که مساجد هر دوره را می توان نمونه اعلا معماری و هنر آن دوره به شمار آورد. تقدیس مساجد را می توان مهم ترین عامل حفظ و بقای ساختمان مسجدهای تاریخی دانست. ایرانیان پس از گرایش به اسلام فرهنگ مقدس اسلام را با فرهنگ غنی ایرانی عجین کردند و این شامل تمامی زمینه ها و از جمله معماری است. همان طور که گفته شد تنها چند نمونه مسجد در ایران وجود دارد که به سبک اولین مسجد اسلامی که به دست پیامبر اسلام (ص) ساخته شده، بنا شده است و پس از آن معماری ایران در مسیری شروع به حرکت کرد که زاینده آن حرکت امروزه در جای جای ایران به شکل بناهای عظیم و زیبای مسجد خودنمایی می کند.

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

مساجد مهمترین بناهای مذهبی هر شهر و روستا هستند که همواره نقش مهمی در زندگی مسلمانان داشته اند. اقامه نماز جمعه، مراسم مذهبی، ایراد خطبه ها و تدریس در مساجد انجام می گرفت؛ زیرا مسجد بهترین مکان برای ابلاغ فرامین حکومت به مردم بود. به طور کلی به این دلیل که مساجد جامع تنها در روز مورد استفاده بوده اند، آن هم در روشنترین زمان روز، بیشترین استفاده از نور طبیعی در آنها به کار رفته شده است. در ایوانهای شرقی و غربی پنجرههایی وجود دارد. ۱۱ پنجره در ایوان غربی و ۱۰ پنجره در ایوان شرقی مسجد تعبیه شده است.

تعاملات اجتماعی

بر اساس هرم مازلو، انسان ها نیازمند برقراری روابط اجتماعی اند. مازلو این نیاز را ناشی از نیاز جسمی، نیاز به ایمنی و اطمینان، نیاز به روابط اجتماعی، نیاز به احترام و منزلت و تایید و تشویق می داند (گیدنز، ۱۳۷۳: ۱۰۹). تعامل اجتماعی به معنای ایجاد رابطه بین دونفر یا بیشتر است که منجر به واکنشی میان آنها شود و این نوع واکنش برای هر دو طرف شناخته شده است (رحیمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹۶). همچنین، می تواند یک موضوع فیزیکی، یک نگاه، یک مکالمه و ارتباط بین افراد باشد که خود مستلزم تعریف رویدادها و فعالیت های متناسب و در نتیجه نقش پذیری مردم در فضا و عضویت آنها در گروه ها و شبکه های اجتماعی است (دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶: ۲۲).

میزان موفقیت فضاهای شهری با میزان استفاده از آن فضا و حضور انسان در آن متناسب است. در واقع معماری و شهرسازی باید به جای افتراق و جدایی در پی افزایش تعاملات اجتماعی و همبستگی انسانها باشد. امروزه فضای شهری، بعدی اجتماعی از تعریف فضای صرف شناخته می شود؛ از طرف دیگر، همه انسانها موجودات اجتماعی هستند و در تعامل با دیگران، هویت می یابند و زندگی اجتماعی خود را شکل می دهند. فضای عمومی در شهرها، نیاز ذاتی شهروندان به برقراری روابط اجتماعی را فراهم می آورد. عرصه های عمومی فضای شهر و حوزه های همسایگی، تأثیر بسزایی بر حالات روحی و تعاملات اجتماعی افراد دارد و در صورتی که تحت نظارت شهروندان باشد، عامل بسیار مهمی برای ایجاد روابط پایدار اجتماعی است. از آنجا که فضای شهری، اوج تجلی مکان حیات شهری و حضور شهروندان را به نمایش می گذارد، اثر متقابل کاهش کیفیت فضاهای شهر بر تنزیل کیفیت زندگی شهری، عمق و ابعاد این مشکل را روشن تر می سازد.

سطوح تعاملات اجتماعی

تشکیل اجتماعات شهری امروزه هم در شهرهای کشورهای در حال توسعه و هم در شهرهای کشورهای توسعه یافته یک ضرورت است، زیرا شاکله و ساختار اجتماعات شهری نسبت به گذشته تغییرات بسیاری کرده و از سطح خانواده و آشنا به سطحی فراتر رسیده است. افراد بر اساس منافع خود، ارتباطات اجتماعی را شکل داده و بر اساس توقعات، هنجارها و نقش های معین خود، به آن می پردازند بنابراین نحوه حضور فرد در مکان به همراه سایرین، عاملی قوی در تصمیم فرد برای ماندن در آن است (مقتدر و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۴۳). به طور کلی با توجه به نحوه حضور افراد در اجتماع، می توان سطوح مختلفی از تعاملات اجتماعی را دسته بندی نمود. مطابق با این مفهوم، حضور فرد در اجتماع پایین ترین سطح و مشارکت داوطلبانه در فعالیت های جمعی که می تواند منجر به شکل گیری تجربه های اجتماعی مشترک شود را در بالاترین سطح تعامل اجتماعی جای داد (بیشاپ و مارشال، ۱۳۹۶: ۶۴). تعاملات اجتماعی افراد در جوامع را به دو دسته منفعل و فعال دسته بندی نموده اند. در این دسته بندی، افرادی که توجهشان به موضوعی جلب شده و بدان توجه می کنند، بدون اینکه فعالیت خاصی انجام دهند جزء سطوح تعاملات اجتماعی منفعل و افرادی که به بیان خود و عقایدشان برای دیگران می پردازند جزء سطوح تعاملات اجتماعی فعال می باشند (بهزادی و جلیلی صدرآباد، ۱۳۹۹: ۸۷).

مسجد به دلیل قابلیت پذیرش نقش های متعدد و همچنین ظرفیتی که در پذیرش و حضور اقشار مختلف جامعه دارا می باشد؛ می تواند نقش مهمی در میزان تعاملات اجتماعی میان ساکنان محله ایفا کند. شایان ذکر است که ایجاد و ارتقای تعاملات اجتماعی در یک فضا،

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

نیازمند یک محرک است. بدین معنا که ایجاد بستری مناسب می تواند حضور فرد در فضا را به ایجاد تعاملات اجتماعی با سایرین تبدیل کند. مساجد می توانند از طریق برنامه و سیاست های مختلف، افزایش حضور ساکنان در مساجد محله را تقویت کند و از این طریق اسباب آشنایی و صمیمیت میان اعضای یک محله را افزایش دهد. به دلیل ماهیت معنوی مساجد، این آشنایی و صمیمیت سطحی رفته رفته و با حضور بیشتر در مساجد، عمق پیدا کرده و زمینه ایجاد اعتماد میان ساکنان را فراهم می کند (بهرزادی و جلیلی صرآباد، ۱۳۹۹: ۹۵).

نقش مساجد در تعاملات اجتماعی

تعامل اجتماعی به معنای ایجاد رابطه بین دو نفر یا بیشتر است که منجر به واکنشی میان آنها میشود و این نوع واکنش برای هر دو نفر شناخته شده است. بنابراین روابط بدون معنا در زمره این تعریف قرار نمیگیرد. البته تعاریف دیگری نیز برای تعاملات اجتماعی وجود دارد. به عنوان نمونه تعاملات اجتماعی و برقراری ارتباط می تواند یک موضوع فیزیکی یک نگاه یک مکالمه و ارتباط بین افراد باشد که خود مستلزم تعریف رویدادها و فعالیت های متناسب و در نتیجه نقش پذیری مردم در فضا و عضویت آنها در گروه ها و شبکه های اجتماعی است. میزان موفقیت فضاهای شهری با میزان استفاده از پان فضا و حضور انسان در آن متناسب است. در واقع معماری و شهرسازی باید به جای افتراق و جدایی در پی افزایش تعاملات اجتماعی و همبستگی انسان ها باشد. اما آنچه امروزه در اغلب فضاهای شهری با آن روبرو هستیم کاهش روابط و مشارکت اجتماعی ساکنان در این فضاهاست. اغلب مساجد در مرکز شهرها، نزدیک بازارها و محدوده دارالحکومه ساخته می شدند و اگر شهری به بیش از یک مسجد نیاز داشت، مساجد دیگری از طرف حکومت یا افراد خیر احداث می شد. اهمیت مساجد در شهرها به حدی بود که اگر شهری مسجد جامع یا آدینه نداشت، اهمیت شهری هم نداشت. در صدر اسلام مساجد نقشه های ساده ای داشتند، ولی در طول زمان با طرح های گوناگون و تزیینات مختلف، نقشه ها پیچیده شدند. مساجد محل گردهمایی مسلمانان و انجمنی برای گفتگوی آنها می باشد که نقش مهمی را در آشنایی و صمیمیت مسلمانان با یکدیگر ایفاء می کند. در خلال رفت و آمد به مساجد، مسلمانان با یکدیگر آشنا می شوند و در هنگام نماز در کنار یکدیگر می ایستند (بدون آن که جایگاه و منزلت آنان مد نظر قرار گیرد). نقطه اشتراک همه این نمازگزاران که باعث گردهمایی آنان شده است؛ اعتقاد به دین مبین اسلام می باشد؛ اعتقادی که مانند ریسمانی مستحکم آنان را به یکدیگر پیوند می دهد. شایان ذکر است که مساجد به عنوان مکان گردهمایی مردم با انواع گرایشات و علائق، از دو جهت می تواند تقویت کننده همبستگی و تعاملات اجتماعی باشد. از یک سوء به واسطه انواع تجربیات مشترک که تقویت کننده پیوند میان مردم است و از سوی دیگر به سبب تاثیری که در عمل به سنت های الهی نظیر قرض الحسنه، کمک به هموعان و... بر مسلمانان می گذارد (انتظاری، ۱۳۹۵: ۹۴).

سطوح تعاملات اجتماعی در مساجد

حضور شهروندان در یک مکان عمومی باعث ایجاد تعامل میان آنها می شود. روابط اجتماعی در فضا و زمان اتفاق می افتند. ساختار فیزیکی و تقسیمات عملکردی فضا ممکن است گشاینده یا محدود کننده فرصت های ارتباطی باشند (دیبازر و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۱). اجتماع پذیری در فضای عمومی بر پایه نیاز مردم به حس تعلق اجتماعی و تعامل با یکدیگر است و این امر در یک فضای اجتماعی حمایت کننده در کنار تأمین آسایش فیزیولوژیکی، تعیین قلمرو، حس مالکیت و دریافت عدالت در فضا میسر خواهد بود (کریمی آذری و طورانداز، ۱۳۹۹: ۸۸).

ایجاد فضاهای عمومی و همگانی در سطح مناطق و محلات شهر زمینه را برای افزایش تعاملات اجتماعی فراهم می کند و موجب استفاده بیشتر شهروندان از فضاهای شهری می شود در حالی که امروزه شاهد هستیم فضاها به خصوص در سطوح بین منطقه ای بیشتر به خودروها اختصاص پیدا کرده و کمتر محلی برای حضور و گردهم آمدن در سطح شهرها وجود دارد. تعاملات اجتماعی از جمله موارد تاثیرگذار بر جذب افراد در فضاهای عمومی است (بلالی اسکویی و جعفری، ۱۴۰۰: ۸۹). از آنجا که تعاملات اجتماعی برای پاسخ به

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

نیازهای فردی و زمینه سازی برای برطرف شدن نیازهای اجتماعی ایجاد می شوند، می توان این گونه تحلیل کرد که تعاملات اجتماعی متأثر از عوامل فردی و عوامل اجتماعی می باشند (غفوریان و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۳). ایجاد کلاسها و برنامه های آموزشی در مساجد (در صورتی که تمرکز این برنامه ها بر کودکان باشد؛ علاوه بر افزایش شناخت کودکان نسبت به هم، زمینه آشنایی و تعاملات والدین را نیز ایجاد می کند)، یا انجام فعالیت های جمعی نظیر برگزاری نماز جماعت، مراسم مذهبی، و... نیز با افزایش و ایجاد خاطره جمعی میان ساکنان می تواند باعث افزایش و تقویت تعاملات اجتماعی شود.

نقش مساجد در تعاملات اجتماعی ساکنان محله مسجد جامع ورامین

مسجد به عنوان اولین و با اهمیت ترین نهاد اجتماعی مسلمانان دارای وظایف و کارکردهای چندی است، به گونه ای که افزون بر مهم ترین کارکرد آن عبادت، فعالیت های آموزشی، نظامی و. سیاسی نیز در آن جریان داشته است (مودودی ارخودی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۰). در گذشته مساجد نقش تعیین کننده های در الگوی کلی و هویت مشترک شهرهای اسلامی داشتند. در این میان مساجد به عنوان فضایی عمومی با رویکردهای متعدد کالبدی همواره نقشی کلیدی در شکل گیری مراکز محلی در شهرهای اسلامی دارا بوده اند و همراه با افزایش جمعیت شهرها و تغییرات ویژگی های اجتماعی آنان در طول تاریخ تعدادشان افزایش می یافت. در طول تاریخ شکل گیری شهرهای اسلامی، مساجد همواره به عنوان فضاهای عمومی مهم و مردمی دارای عملکردهای متعدد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و کالبدی بوده و در زندگی مردم نقش محوری داشته اند. اما متأسفانه امروزه نقش مسجد یک نقش محوری در اداره امور محله و جامعه نیست و سیمای عناصر شهری و در نتیجه کالبد شهر انعکاس دهنده ی هویت ساکنان آن نمی باشد و نیز این عنصر هویت بخش دیگر در توسعه های جدید شهری دیده نمی شود. سیر بررسی مطالعات معماری سنتی صورت گرفته بیانگر این است که مساجد در توسعه کالبدی و ساختاری محالتهای شهری اغلب به عنوان مراکز عمومی، فرهنگی مذهبی به شکل یک مجتمع برخوردار از کلیه امکانات فرهنگی طراحی شده و به عنوان اصلی ترین عامل هویت بخش به محالتهای شهری ایفای نقش می کردند. در روند مدرنیته شدن شهر، مساجد به عنوان یک عنصر هویت ساز در درجه دوم اهمیت قرار گرفته اند و با توجه به مطالعات انجام شده، مساجد و ویژگی های آن به لحاظ اصول شهرسازی هم از نظر تعداد و هم از نظر شکل توزیع، در شرایط مناسبی نمی باشد. در همین راستا سعی بر این است تا با بررسی نقش و حضور مسجد در ایجاد قرارگاه های کالبدی و فضاهای تعاملات اجتماعی باری دیگر هویت و شخصیت محالتهای احیاء شود. هدف این پژوهش که بر اساس روش توصیفی و به شیوه ی کتابخانه ای و اسنادی صورت گرفته این است که در جهت رسیدن به هویت بخشی یک محله لزوم بهره گیری از حضور، دیده شدن و فعالیت افراد در تقویت تعامل اجتماعی پویا از جمله مساجد بسیار حائز اهمیت است.

اگر کالبد شهری همان مجموعه بناها و مکان های به هم تنیده ای در نظر گرفته شود که مردم شهر ساکنان آن هستند و در خلل و فرجها و فضاهای خالی آن زندگی اجتماعی جریان دارد، می توان این گونه نتیجه گرفت که این دو یعنی کالبد و زیست اجتماعی که درون آن روی می دهد نمی توانند از هم جدا باشند (قلمبر دزفولی و نقی زاده، ۱۳۹۳: ۱۷). به منظور بررسی نقش و جایگاه مساجد بر میزان تعاملات اجتماعی مسجد جامع ورامین، در ابتدا به بررسی میزان حضور اعضای منطقه در مساجد پرداخته شد. مطابق با اطلاعات گردآوری شده، حدود نیمی از اعضای منطقه مسجد حضور کمی در مساجد دارند. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که مساجد تاثیر نسبتاً زیادی بر تعاملات اجتماعی ساکنان مسجد جامع دارد و مساجد را در میزان تعاملات اجتماعی خود با همسایگان و هم محلی هایشان موثر بیان کرده اند.

نتیجه گیری

شهر به عنوان بستر زیست آدمی، باید سرشار از عرصه های جمعی برای تعاملات انسانی و اجتماعی باشد؛ لذا می توان فضاهای جمعی شهری را به عنوان سرمایه های عمومی برای ساکنان جامعه تلقی کرد. فضاهای شهری تنها برای لذت بردن و اوقات فراغت شهروندان مطرح نیست؛ بلکه عنصری مهم در زندگی اجتماعی افراد محسوب می شود. فضاهای شهری محل برخورد رفتارها، افکار و در عین حال محل رفع

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senacnf.ir

برخی از نیازهای روزمره شهروندان است. تعاملات اجتماعی در یک فضای شهری، بازتاب نوع فعالیتها و اتفاقاتی است که در فضا رخ می‌دهد و هر چه فضای شهری مطلوب‌تر باشد، فعالیتها، ارتباطات و تعاملات بیشتری در آن صورت می‌گیرد و به مراتب، مدت زمان حضور افراد در فضا نیز افزایش می‌یابد. به منظور افزایش سطح تعاملات اجتماعی، تنها ساخت فضا و ایجاد پاتوقهای شهری راهگشا نیست بلکه نیاز است در یک بازه زمانی مشخص نیازها و تغییرات در ساختارهای اجتماعی مدنظر قرار بگیرد و در کنار برنامه‌ریزی کالبدی، برنامه‌ریزی اجتماعی و فرهنگی نیز انجام شود.

مسجد، شهر، هویت مکان نماز(مسجد) با هویت شهر اسلامی ارتباط نزدیکی دارد. در واقع هویت شهر اسلامی با هویت مسجد گره خورده است. یا به عبارتی، مسجد به عنوان عامل برجسته و بارز هویتی شهر اسلامی ایفای نقش می‌کند. مسجد در ایران به عنوان عبادتگاه پیروان اسلام در طول اعصار از تحول و پویایی خاصی در کالبد و محتوی برخوردار بوده است. این امر از طرفی ریشه در حس پرستش موجود در فطرت آدمی داشته، از جنبه دیگر حس زیبایی دوستی را با خود همراه کرده است. تجلی زیبایی دوستی در هنر نمایی انسان ها بروز کرده و این خود در خدمت حس قوی پرستش، عامل پرداختن به نفیس ترین تجلیات هنر در عبادتگاه بوده است. مسجد به عنوان عنصر خاص مجتمع های مسلمانان، با کالبد شهر و اجزای آن ارتباطاتی خاص خود را طلب می کند تا بتواند بهترین و مناسب ترین عملکرد را داشته باشد و مسجد هویتی جاودانه دارد. می توان نتیجه گرفت که مساجد دچار آسیب ها و تحولاتی شده اند. برخی از این آسیب ها را می توان نتیجه بی توجهی و درک صحیح نسبت به این فضاهای مذهبی و برخی دیگر را در شکل گیری کارکردها و کاربری های جدید دانست که منجر شده که مساجد بسیاری از نقش ها و کارکردهای خود را نظیر کارکردهای فرهنگی، آموزشی و... از دست دهند. بدین ترتیب، اغلب مساجد سرزندگی و حضور پذیری خود را از دست داده اند و تعاملات اجتماعی و همبستگی اجتماعی نیز تضعیف شده و مساجد تنها به نقش مذهبی خود بسنده کرده اند. به طور کلی با کمی توجه به مساجد می توان این فضاها را به کانون تعاملات اجتماعی تبدیل نمود که تاثیر به سزایی بر انسجام و همبستگی اجتماعی، مسئولیت پذیری و حس تعلق ساکنان، امنیت و نظارت اجتماعی دارد. لذا نگاه نکردن به مساجد به عنوان یک فضای صرفا مذهبی می تواند در این راستا موثر واقع شود. همچنین احیاء و افزایش نقش ها و کارکردهای مساجد (کارکردهای سابق و حتی نقش های جدید) علاوه بر تاثیرات اجتماعی که در بر دارد؛ از نظر اقتصادی نیز مقرون به صرفه می باشد.

یافته های پژوهش نشان می دهد که مساجد به دلیل قابلیت پذیرش نقش های متعدد و همچنین ظرفیتی که در پذیرش و حضور اقشار مختلف جامعه دارد، می تواند تعاملات اجتماعی میان ساکنان را به بالاترین سطح ارتقاء دهند و همچنین نگاه دقیق و تحلیلی به ویژگی های منحصر به فرد مساجد و به کارگیری آن در شهرهای امروزی می تواند در ارتقاء تعاملات اجتماعی میان ساکنان و افزایش کیفیت محیطی، موثر واقع شود.

منابع

- علی انتظاری، نماز، مسجد و مدرنیته: رویکردی آسیب شناختی، فصلنامه تخصصی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، شماره ۳، صص ۱۱۰-۸۳.
- آریتا بلالی اسکویی و پرستو جعفری، ۱۴۰۱. واکاوی تعاملات اجتماعی در بازار تاریخی تبریز با تاکید بر بعد کالبدی فضا(نمونه مورد مطالعه: سرای امیر و سرای دودری، فصلنامه علمی مطالعات شهری، سال یازدهم، شماره ۴۲، صص ۱۰۲-۸۷.
- سجاد بهزادی و سمانه جلیلی صدرآباد، ۱۳۹۹. جایگاه مساجد در میزان تعاملات اجتماعی میان ساکنان محله های شهری(نمونه مورد مطالعه: محله شهسپهان اصفهان)، فصلنامه پژوهش های معماری اسلامی، سال هشتم، شماره ۲۹، صص ۱۰۱-۸۵.
- محمد تاجی و محیا فوجانی، ۱۳۹۹. تبیین نقش فرهنگی مسجد در توسعه هویت اسلامی و ارتقای پایداری اجتماعی محله(نمونه موردی: مسجد امام سمنان)، دوفصلنامه علمی پژوهشی دین و سیاست فرهنگی، شماره ۱۵، صص ۲۱۴-۱۸۹.
- بهاره تقوی نژاد و صدیقه میرصالحیان، ۱۴۰۱. تربیتات هندسی در آرایه های معماری مسجد جامع ورامین، فصلنامه رهپویه هنر، دوره ۵، شماره ۳، صص ۳۹-۲۹.

دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

- سیدعبدلهدی دانشپور و مریم چرخچیان، ۱۳۸۶. فضاهای عمومی و عوامل موثر بر حیات جمعی، باغ نظر شماره ۷، صص ۱۹-۲۸.
- فرناز دیبازر، سحر طوفان، سیروس جمالی و نیما ولیزاده، ۱۴۰۰. تاثیر ویژگی های عمومی مکان های سوم بر تعاملات اجتماعی، نمونه مورد مطالعه: کافه های شهر تبریز، فصلنامه علمی مطالعات شهری، سال دهم، شماره ۳۹، صص ۲۹-۴۰.
- فرزاد رحیمی نژاد، محمد تیموریان و محمد پیرمحمدی، ۱۳۹۵. بررسی نقش عناصر تجمع پذیر در تعاملات اجتماعی محله های سنتی، شباک، شماره ۴، صص ۲۰۱-۱۰۵.
- باقر ساروخانی، ۱۳۸۹. روش های تحقیق در علوم اجتماعی (اصول و مبانی)، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- مهران علی الحسینی، رضا خیرالدین و وحید سرافراز، ۱۴۰۱. تاثیر جهان بینی اسلامی در جایگاه مسجد به عنوان فضای شهری و نقش مسجد به عنوان یک رکن اساسی در شهر اسلامی در اقتصاد، فرهنگ و امنیت (نمونه موردی: شهر دزفول)، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای، سال دازدهم، شماره ۴، صص ۴۳-۶۳.
- مسعود علیمردانی، جمال مهدی نژاد و طلیعه افهمی، ۱۳۹۴. رشد کیفی فضای شهری به منظور ارتقاء تعاملات اجتماعی (نمونه موردی خیابان احمدآباد مشهد)، دو فصلنامه هنرهای کاربردی، شماره ۷، صص ۵-۱۴.
- میترا غفوریان، وحید افشین مهر و زهرا نوروزی زاده، ۱۳۹۶. بازشناسی مولفه های پایداری اجتماعی موثر بر افزایش تعاملات اجتماعی در مجموعه های مسکونی (مطالعه موردی: محله ابادر تهران، فصلنامه هویت شهر، سال یازدهم، شماره ۳۰، صص ۳۱-۴۴).
- علی فرحانی، ۱۳۸۱. مسجد جامع ورامین، ماهنامه مسجد، شماره ۶۴.
- مریم قلمبر درفولی و محمد نقی زاده، ۱۳۹۳. طراحی فضای شهری به منظور ارتقاء تعاملات اجتماعی (مطالعه موردی: بلوار بین محله ای)، فصلنامه هویت شهر، سال هشتم، شماره ۱۷، صص ۱۵-۲۴.
- امیررضا کریمی آذری و بهزاد طورانداز، ۱۳۹۷. بازآفرینی میدانی شهری با تاکید بر تعاملات اجتماعی بر اساس اصول نوشهر گرایی (مطالعه موردی: میدان امام (ره) بندرانزلی، فصلنامه دانش شهرسازی، دوره ۲، شماره ۳، صص ۸۵-۹۷).
- آنتونی گیدنز، ۱۳۷۳. جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- بهرام مقتدر، ایرج اعتصام و مهرداد متین، ۱۳۹۹. تدوین چارچوبی جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در معماری شهرک های صنعتی نواحی روستایی تهران، فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۳۹، دوره ۱۷، صص ۴۴۰-۴۵۰.
- مهدی مودودی ارخودی، احمد اسدی و یونس غلامی بيمرغ، ۱۳۹۹. نقش مساجد در پایداری اجتماعی (نمونه موردی: مساجد شهر قاین)، فصلنامه جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال هفتم، شماره ۱، صص ۹۹-۱۲۰.

Bishop, Kate, Nancy Marshall. 2017. Social Interactions and the Quality of Urban Public Space. *Encyclopedia of Sustainable Technologies*: 63-70

دوازدهمین کنگره ملی سراسری
فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران
12th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senacnf.ir

Analyzing the place of mosques in the amount of social interactions; Case study: Varamin Grand Mosque

Fatemeh khoddam

Master's Degree in Architectural Engineering, Islamic Azad University, Damghan Branch

Abstract:

In recent years, the topic of social interactions has been of great importance due to the impact it has on factors such as social solidarity and cohesion, responsibility and sense of belonging of residents and social security. Mosques, as a public space with multiple physical approaches, have always played a key role in the formation of local centers in Islamic cities. The purpose of this research is to answer this question: What is the position of mosques and the impact it has on social interactions among residents? In the hypothesis, it is stated that there is a relatively high relationship and correlation between the presence of neighborhood residents in mosques and also the impact that mosques have on social interactions among residents. For this purpose, Varamin Grand Mosque was chosen as the study sample. The research method is documentary and based on written library sources and internet articles, and the findings of the research show that mosques, due to their ability to accept multiple roles, as well as their capacity to accept and The presence of different strata of society can improve the social interactions between residents to the highest level, and also a detailed and analytical look at the unique characteristics of mosques and its application in today's cities can be effective in improving social interactions among residents and increasing the quality of the environment.

Keyword: Social Security, Social Cohesion, Social Interactions, Mosques, Varamin Grand Mosque